

Mr. Jasmin JAJČEVIĆ

Centar za istraživanje moderne i savremene historije Tuzla

E-mail: cimoshis@gmail.com

Izvorni naučni rad/Original scientific article
UDK/UDC:94:37.01:374(497.6-18)“1945/1953”
37.01:374(497.6-18)“1945/1953”

OSNIVANJE I DJELATNOST DOMOVA KULTURE I NARODNIH UNIVERZITETA U SJEVEROISTOČNOJ BOSNI U PRVIM GODINAMA “NOVE JUGOSLAVIJE”

Apstrakt: *Kulturno-prosvjetni rad nakon Drugog svjetskog rata u sjeveroistočnoj Bosni, pored kulturno-prosvjetnih i umjetničkih društva, odvijao se i u raznim kulturnim ustanovama, gdje se posebno ističu domovi kulture i narodni univerziteti. Domovi kulture su u saradnji sa društvima, univerzitetima i raznim kulturno-prosvjetnim sekcijama organizovali priredbe, predavanja i razne kulturno-prosvjetne sadržaje. Njihov značaj je bio naročito izražen u manjim seoskim oblastima sjeveroistočne Bosne gdje su bili središte kulturno-prosvjetnog rada. Narodni univerziteti kao kulturno-prosvjetne ustanove su trebali da njeguju naučni i predavački rad, te da kroz razna predavanja politički prosvjećuju stanovništvo gradskih i seoskih sredina sjeveroistočne Bosne. U suštini narodni univerziteti su bile narodne škole u kojima su se uglavnom održavala ideološki odgovarajuća predavanja sa raznovrsnim temama i imali su značajnu ulogu u stvaranju socijalističkog društva. Stoga je i cilj ovog rada ukazati na ulogu i značaj osnivanja ovih kulturno-prosvjetnih ustanova u sjeveroistočnoj Bosni, te njihov ukupan doprinos u kulturno-prosvjetnom osvežavanju stanovništva sjeveroistočne Bosne.*

Ključne riječi: *Domovi kulture, Narodni univerziteti, osnivanje, djelatnost, sjeveroistočna Bosna, Tuzla, kultura, prosvjeta, kulturno-prosvjetna politika.*

ESTABLISHMENT AND ACTIVITY OF CULTURE CENTERS AND PEOPLE’S UNIVERSITIES IN NORTHEASTERN BOSNIA IN THE FIRST YEARS OF „NEW YUGOSLAVIA“

Abstract: *Cultural and educational work after the Second World War in northeastern Bosnia, in addition to cultural, educational and artistic societies, took place in various cultural institutions, where cultural centers and public universities stand out. The houses of culture, in cooperation with societies, universities and various cultural and educational sections, organized events, lectures and various cultural and educational contents. Their importance was especially pronounced*

in the smaller rural areas of northeastern Bosnia, where they were the center of cultural and educational work. People's universities, as cultural and educational institutions, were supposed to nurture scientific and lecturing work, and to politically enlighten the population of urban and rural areas of northeastern Bosnia through various lectures. In essence, public universities were public schools in which ideologically appropriate lectures with various topics were mostly held and they played a significant role in the creation of a socialist society. Therefore, the aim of this paper is to point out the role and importance of the establishment of these cultural and educational institutions in northeastern Bosnia, and their overall contribution to the cultural and educational awareness of the population of northeastern Bosnia.

Key words: *Culture centers, People's universities, establishment, activity, northeastern Bosnia, Tuzla, culture, education, cultural and educational policy.*

Uvod

Završetkom Drugog svjetskog rata situacija u oblasti kulture i prosvjete u Bosni i Hercegovini bila je veoma teška. U zemlji koja je izašla iz rata preovladavalo je opće siromaštvo i razorenost, te niska razina prosvjećenosti stanovništva. Radom masovnih organizacija poduzimaju se prvi prosvjetiteljski koraci poput opismenjavanja¹, obnove kulturnih društava i čitaonica, osnivanje domova kulture i narodnih univerziteta, zdravstvenog prosvjeđivanja itd. Tako je aktivnost državnih organa bila usmjerena na uspostavu kulturno-prosvjetnog sistema koji se zasnivao na nekoliko temeljnih odrednica poput antifašizma, ravnopravnosti naroda u Jugoslaviji, sveslavenstvu, afirmaciji socijalnih prava politički uspostavljenog radničko-seljačkog saveza. U skladu s tim vodila se kadrovska politika u kulturno-prosvjetnim institucijama i koncipirao se program rada.²

1 O opismenjavanju stanovništva vidi više: Jasmin Jajčević, Opismenjavanje u Tuzli 1945-1953, *Baština sjeveroistočne Bosne*, Časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe, br. 7, Tuzla 2015, 25-37; Semir Hadžimusić, Analfabetski tečajevi i opismenjavanje stanovništva na području Lukavca 1945-1953. godine, *Baština sjeveroistočne Bosne*, Časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe, br. 6, Tuzla 2014, 54-61; Semir Hadžimusić, Opismenjavanje stanovništva u sjeveroistočnoj Bosni u periodu obnove, *Arhivska praksa*, br. 21, knjiga 2, Tuzla 2018, 90-106; Semir Hadžimusić, Opismenjavanje stanovništva u Bosni i Hercegovini u periodu Narodnooslobodilačkog rata (1941-1945), *Historijski pogledi*, God. II, br. 2, Tuzla 2019, 250-277; Denis Bećirović, *Informbiro i sjeveroistočna Bosna. Odjeci i posljedice sukoba KPJ-Infombiro (1948-1953)*, Tuzla 2005, 66-74; Denis Bećirović, Prosvjetne i kulturne prilike u sjeveroistočnoj Bosni (1945-1953), *Stav*, Časopis za kulturu, umjetnost i društvena pitanja, God. III, br. 8-9, Tuzla, decembar 2004, 83-88; Senaid Hadžić, Sead Selimović, Društveni razvoj sjeveroistočne Bosne od 1945. do 1952. godine, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli*, br. 6, vol. 31, Tuzla 2005, 83-97; Nizara Mušović-Tadić, Narodno prosvjeđivanje u sjeveroistočnoj Bosni u toku NOR-a, *Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, br. 29, Sarajevo 1989, 127-137. i dr.

2 Katarina Spahnjak, Prosvjetno-kulturna politika u Hrvatskoj 1945-1948, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 25, Zagreb 1993, 73-74.

Komunistička partija Jugoslavije je, kroz zakone o nacionalizaciji i konfiskaciji, pretvorila cjelokupnu materijalnu bazu kulturnog života u državno vlasništvo te je nastojala da kroz kulturu utiče na veliki dio neobrazovanog stanovništva Bosne i Hercegovine širenjem svojih političkih ideja. Cilj je bio „likvidirati ideološke ostatke kapitalizma u svijesti širokih narodnih masa i njihovo vaspitanje u duhu socijalizma“. Pored toga, nova vlast je težila da prevaziđe naslijeđenu kulturnu zaostalost širokih slojeva društva, prvenstveno radnika i seljaka, vodeći računa više o kvantitetu nego o kvalitetu kulturnog sadržaja. Svako mišljenje suprotno od partijskog je bilo neprijateljsko. Kulturni rad koji nije odgovarao Partiji označen ja kao „malograđanski“, „bezidejni“, „prazni“, „bezperspektivni“.³ U suštini, Partija je težila da kroz kulturnu politiku afirmiše izgradnju nove vlasti, angažuje narod u obnovi zemlje i socijalističkoj izgradnji, da upozna i angažuje narodne mase na ostvarivanju svojih ciljeva, te da uz širenje parole „bratstva i jedinstva“ stvori jednu povezanu viziju jugoslavenstva u skladu sa potrebama nove države čija kultura bi trebala biti strogo centralizovana.⁴ Kulturna i prosvjetna politika kako u Jugoslaviji, tako i u Bosni i Hercegovini može se podijeliti na dva perioda: prvi od 1945. do 1948. godine i drugi od 1948. godine. Prvi je obilježen dominantnim sovjetskim uticajem koji se okončao sukobom Tito-Staljin⁵, dok drugi period, nakon 1948. godine, predstavlja udaljavanje od Sovjetskog Saveza i pokušaj KPJ da razvije svijest o autentičnosti jugoslavenske revolucije i osmisli jugoslavenski socijalizam.⁶

Stvaranjem državnog vlasništva stvorena je nova osnova za finansiranje i kontroliranje kulturne politike kroz brojne organizacije. Finansiranje kulturno-prosvjetnih potreba bilo je regulisano zakonima o budžetima saveznog i zemaljskih

3 Vera Katz, Osnovna obilježja agitprop kulture u Bosni i Hercegovini (1945-1948), *Prilozi Instituta za istoriju*, br. 28, Sarajevo 1999, 213-219. (dalje: V. Katz, *Osnovna obilježja agitprop kulture u BiH*).

4 Andrew Baruch Wachtel, *Stvaranje nacije, razaranje nacije - Književna i kulturna politika u Jugoslaviji*, Sarajevo 2010, 175-178.

5 Više o sukobu Staljin-Tito vidi: Denis Bećirović, *Informbiro i sjeveroistočna Bosna. Odjeci i posljedice sukoba KPJ-Informbiro (1948-1953)*, Tuzla 2005; Denis Bećirović, *Informbirovska kriza i Bosna i Hercegovina*, u: *Tito i Bosna i Hercegovina*, Zbornik radova. Sarajevo 2007, 363-384; Husnija Kamberović, *Stavovi rukovodstva komunističkog pokreta u Bosni i Hercegovini o sukobu sa Informbiroom 1948. godine*, u: *Istorijsko Ne staljinizmu*, Zbornik radova, Sarajevo 2008; Husnija Kamberović, *Stavovi rukovodstva komunističkog pokreta u Bosni i Hercegovini o sukobu sa Informbiroom 1948. godine*, u: *Hod po trnju. Iz bosanskohercegovačke historije 20. stoljeća*, Sarajevo 2011, 124-149; Raif Dizdarević, *Sudbonosni podvig Jugoslavije. Podsjećanje na istorijsko NE staljinizmu - događaj koji je opredijelio budućnost Jugoslavije*, Sarajevo 2018; Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita. Informbirovski rascjepi u jugoslovenskom komunističkom pokretu*, Zagreb 1990; Dragan Marković, Savo Kržavac, *Zavera Informbiroa*, Beograd 1987; Miodrag Nikolić, *Informbiro*, Knjiga 1 i 2, Zagreb 1989; Branko Pribičević, *Sukob KPJ i Kominterne*, Beograd 1974; Radovan Radonjić, *Sukob KPJ sa Kominformom (1948-1950)*, Zagreb 1975; Nikola B. Popović, *Sukob Tito-Staljin u svjetlu sovjeticizacije istočne Evrope*, u: *Zbornik radova sa međunarodnog okruglog stola Tito - Staljin*, Beograd 2007; Leonid Gibianski, *Sovjetsko-jugoslovenski sukob 1948: istorijske verzije i novi arhivski izvori*, u: *Jugoslavija v Hladni vojni*, Ljubljana 2004, 27-48. i dr.

6 Vidi: Miroslav Perišić, *Prosvjetna politika – vid traganja za novim identitetom jugoslavenskog društva (1945-1953)*, *Dijalog povjesničara – istoričara*, br. 5, Zagreb 2002, 353-361.

ministarstava. Od visine materijalnih sredstava zavisile su i forme rada na kulturno-prosvjetnom uzdizanju. U početku su bili analfabetski tečajevi, a zatim dolazi do osnivanja biblioteka⁷, čitaonica, domova kulture, narodnih univerziteta, zidnih i usmenih novina. Materijalna ulaganja u kulturu rasla su iz godine u godinu, ali su često bila nedovoljna. Najveći dio je otpadao na plaće uposlenika iz oblasti prosvjete i kulture, a najmanje sredstava je ulagano u izgradnju novih objekata za brži kulturni napredak.⁸ Bosna i Hercegovina se u poslijeratnom periodu obnovila, reorganizirala i sa novim sadržajima pokrenula je rad starih kulturnih institucija, stvarajući mrežu umjetničkih udruženja pomoću kojih je okupljala i usmjeravala rad umjetnika.⁹ Znatan dio kulturnog života u Bosni i Hercegovini se izvjesno vrijeme poslije oslobođenja odvijao u okviru predratnih nacionalnih kulturno-prosvjetnih društava.¹⁰ Radilo se o razvoju kulturnog života u raznovrsnim oblicima i na masovnoj osnovi da kultura bude bliska i dostupna najširem krugu ljudi, a masovnost razvijanja kulture bio je stav politike KPJ.¹¹

Kulturni život je bio obogaćen osnivanjem brojnih institucija između ostalih i domova kulture i narodnih univerziteta, a isti su dali ogroman doprinos razvoju i afirmaciji kulture u Bosni i Hercegovini, a samim tim i njen istinski preobražaj i napredak.

7 O bibliotekama vidi: Jasmin Jajčević, Osnivanje biblioteka u sjeveroistočnoj Bosni poslije Drugog svjetskog rata, s akcentom na osnivanje i rad Narodne biblioteke u Tuzli od 1945. do 1953. godine, *Historijski pogledi*, God. I, br. 1, Tuzla 2018, 198-217; Ljubinka Bašović, *Biblioteke i bibliotekarstvo u Bosni i Hercegovini 1945-1975*, Sarajevo 1977. i dr.

8 Senija Milišić, *Institucionalizacija nauke u Bosni i Hercegovini 1945-1958*, Sarajevo 2007, 148.

9 V. Katz, *Osnovna obilježja agitprop kulture u BiH*, 221-222.

10 O radu nacionalnih kulturno-prosvjetnih društava u sjeveroistočnoj Bosni poslije Drugog svjetskog rata vidi: Jasmin Jajčević, Semir Hadžimusić, Kulturno-prosvjetna društva u sjeveroistočnoj Bosni u periodu 1945-1949. godine, u: *Prilozi historiji Bosne i Hercegovine u socijalističkoj Jugoslaviji: Zbornik radova sa naučnog skupa „Bosna i Hercegovina u socijalističkoj Jugoslaviji: od Ustava 1946. do Deklaracije o nezavisnosti 1991. godine“*, održanog u Mostaru 16-17. 9. 2016. godine, Edicija Zbornici, Knjiga 4, Sarajevo 2017, 185-209; Semir Hadžimusić, Kulturno-prosvjetna i kulturno-umjetnička društva na području Lukavca od 1945. do 1953. godine, *Zbornik radova „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Lukavac“*, Lukavac 2016, 497-510; Nikola Čiča, Djelatnost Hrvatskog kulturnog društva Napredak u Lukavcu u razdoblju monarhističke Jugoslavije, *Zbornik radova „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Lukavac“*, Lukavac 2016, 511-519; Nikola Čiča, Kratke crte iz povijesti Hrvatskog kulturnog društva „Napredak“ podružnica Tuzla od osnutka do ukinuća, *Baština sjeveroistočne Bosne*, Časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe, br. 1/2008, Tuzla 2010, 137-147; Božo Madžar, *Prosvjeta. Srpsko prosvjetno i kulturno društvo 1902-1949*, Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga V, Banja Luka-Istočno Sarajevo 2001; Vera Katz, Djelovanje HKD Napredak u Bosni i Hercegovini 1945-1949, *Hrvatska misao*, br. 33/24 (nova serija), Sarajevo 2004, 241-245; Vera Katz, Političke prilike u Bosni i Hercegovini koje su uvjetovale zabranu rada nacionalnih kulturnih društava s posebnim osvrtom na Napredak (1945-1949), u: *Stoljeće HKD Napredak 1902-2002*, Sarajevo-Zagreb 2007. i dr.

11 Senija Milišić, O razvoju nauke, prosvjete i kulture u Bosni i Hercegovini 1945-2003, *Prilozi Instituta za istoriju*, br. 33, Sarajevo 2004, 271. Vidi i: Muhamed Nametak, Kulturna politika komunističkih vlasti i njen odnos prema Bošnjacima 1945-1952, *Zbornik radova Bošnjaci i Drugi svjetski rat – tokovi i posljedice*, Sarajevo 2012, 247-264; Marina Beus, Prosvjetna politika u službi ideološkoga pre/odgoja u Hercegovini (1945-1952), *Hercegovina*, br. 2, Mostar 2016, 249-285.

Prvi domovi kulture u Bosni i Hercegovini se pojavljuju početkom XX stoljeća, ali njihov razvoj počinje tek nakon Drugog svjetskog rata. Domovi kulture su ustanove koje se profesionalno bave organizacijom kulturnih aktivnosti. Domovi kulture su kulturne institucije koje kroz organizovanje kulturnih, kulturno-umjetničkih, amaterskih i zabavnih aktivnosti približavaju kulturne vrijednosti i dobra široj javnosti.¹² Pored domova kulture postojali su i Narodni univerziteti, koji su predstavljali posebne ustanove za obrazovanje odraslih. Većina univerziteta bavila se raznim vidovima i nivoima općeg, stručnog, društveno-političkog, kulturno-estetskog obrazovanja i obrazovanjem kulturnih aktivnosti.¹³

Domovi kulture u funkciji kulturno-prosvjetne politike

Domovi kulture na području Bosne i Hercegovine počinju se otvarati u većem broju tek nakon završetka Drugog svjetskog rata. Njihov zadatak bio je da održavaju stalnu vezu sa kulturno-prosvjetnim i umjetničkim društvima, narodnim univerzitetima, da organizuju redovna predavanja, književne večeri, svečane akademije, priredbe, da obezbijede prostorije za biblioteke, čitaonice, za rad kulturno-umjetničkih društava itd.¹⁴ Rad domova kulture bio je obuhvaćen u nekoliko sekcija poput sekcije za suzbijanje nepismenosti, sekcije za knjižnice i čitaonice, sekcije za kulturno-umjetnički rad, itd.¹⁵ Domovi kulture su prema prvim uputama za kulturni rad 1945. godine trebali da postanu središte cjelokupnog kulturnog rada određenog mjesta naročito u manjim, seoskim područjima.¹⁶ Oni su organizovani prema teritorijalnom principu i pokrivali su samo onu teritoriju na kojoj je radio narodni odbor. Svaki Dom kulture imao je svoju upravu od nekoliko ljudi koju je, najčešće iz svojih redova, postavljao prosvjetni odbor mjesnog narodnog odbora.¹⁷ Domovi kulture su djelovali uglavnom kao državne ustanove, a ponekad i kao domovi omladinskih ili sindikalnih organizacija. U svakom slučaju rad domova kulture bio je pod uticajem partijske ideologije.¹⁸

Vlasti su odmah nakon oslobođenja isticale potrebu da se u svakom mjestu mora organizovati dom kulture, a u slučaju nedostatka odgovarajuće

12 Senaid Hadžić, Sead Selimović, *Kultura i tradicija u Bosni i Hercegovini. Višemilenijski kontinuitet*, Tuzla 2012, 464. (dalje: S. Hadžić, S. Selimović, *Kultura i tradicija u BiH*).

13 Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, *Kulturni život po opštinama Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1974, 25.

14 Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: ABiH), fond Ministarstvo prosvjete Bosne i Hercegovine (dalje: MP BiH), K-231, dok. 257/51, *Likvidacija nepismenosti i masovno kulturni rad*.

15 Arhiv Tuzlanskog kantona (dalje: ATK), fond Sreski narodni odbor Tuzla (dalje: SNOT), K-93, f-1, dok. 60435/46, *Zapisnik konferencije od 20. oktobra 1946. godine*, Tuzla, 30. oktobar 1946.

16 ATK, fond Okružni narodni odbor Tuzla (dalje: OKNOT), K-19, f-2, dok. 2603/1-6, Sarajevo, 16. juni 1945.

17 Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura - agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945-1952*, Beograd 1988, 136. (dalje: Lj. Dimić, *Agitprop kultura*).

18 Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, Tematska zbirka dokumenata, Knjiga III, Beograd 1988, 160. (dalje: B. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, III).

zgrade koristila se školska zgrada.¹⁹ Tako je već školske 1944/45. godine u Bosni i Hercegovini radilo 99 domova kulture da bi se taj broj krajem 1945. godine povećao na 230 domova kulture koji su tokom decembra organizovali 372 priredbe. Od toga broja u sjeveroistočnoj Bosni su bila 22 doma kulture, 8 u tuzlanskom okrugu i 14 u dobojskom okrugu, koja su u decembru organizovali 112 priredbi, 66 u tuzlanskom i 46 u dobojskom okrugu.²⁰ Tokom 1946. godine broj domova kulture u sjeveroistočnoj Bosni se znatno povećavo. Prema referatu Sergija Klakovića, šefa Odsjeka za narodno prosvjeđivanje tuzlanskog okruga, na okrugu se nalazilo 48 domova kulture²¹ dok prema statističkim podacima u okrugu se nalazi 34 doma kulture koji su tokom zimske kampanje 1945/46. godina organizovali 267 priredbi.²²

Naime, u poslijeratnom periodu često se dešavalo da su se prostorije ili zgrade gdje se sastajalo neko društvo ili organizacija nazivalo domovima kulture koji su ipak morali imati posebne prostorije, upravu i sekcije kroz koju će vršiti svoj rad.²³ Ovom problemu pažnju je posvetilo i Ministarstvo prosvjete Bosne i Hercegovine koje je zahtijevalo da domovi kulture moraju biti na zadovoljavajućem nivou ili u suprotnom da se pretvore u čitaonice ili radničke domove. Na konferenciji koja se održala 1. i 2. oktobra 1946. godine ministar prosvjete Bosne i Hercegovine Cvijetin Mijatović je istakao da *domovi kulture treba da budu hramovi, treba da čovjek, kada dođe u dom, odnese što dublji utisak. Bilo da su to predavanja, priredbe, izložbe. Ako to nije na visini, ne treba održavati to u domovima kulture. Ne smijemo takvo ime davati takvoj prostoriji koja sa kulturom ima malo veze.*²⁴

Domovi kulture su često otvarani po potrebi kao npr. na mjestima gdje se odvijala omladinska radna akcija. Tako je kulturno-prosvjetna sekcija Omladinske pruge Banovići-Brčko²⁵ u septembru 1946. godine pokrenula akciju za otvaranje

19 ATK, SNOT, K-93, f-1, *Upute opštinskom narodnom odboru*, Tuzla, 2. august 1945.

20 B. Doknić, M. Petrović, I. Hofman, *Kulturna politika Jugoslavije 1945-1952*, Zbornik dokumenata, I, Beograd 2009. (dalje: B. Doknić, M. Petrović, I. Hofman, *Kulturna politika Jugoslavije*). Brojni podaci o radu na narodnom prosvjeđivanju po svim sektorima rada u DFJ za školsku 1944/45; Izvještaj o narodnom prosvjeđivanju u Bosni i Hercegovini za mjesec decembar 1945. godine, 278-281.

21 ATK, SNOT, K-93, f-1, dok. 60435/46, *Zapisnik konferencije od 20. oktobra 1946. godine*, Tuzla, 30. oktobar 1946.

22 ATK, OKNOT, K-23, f-1, dok. 2877/1-2, *Statistički podaci o radu na narodnom prosvjeđivanju u toku zimske kampanje*.

23 ATK, SNOT, K-93, f-1, dok. 60435/46, *Zapisnik konferencije od 20. oktobra 1946. godine*, Tuzla, 30. oktobar 1946.

24 ABiH, MP BiH, K-231, dok. 1001/48, *Materijal sa konferencije po pitanju narodnog prosvjeđivanja*, 1-2. oktobar 1946.

25 O kulturno-prosvjetnim aktivnostima u toku izgradnje pruge Brčko-Banovići vidi: Jasmin Jajčević, *Kulturno-prosvjetne aktivnosti omladinskih radnih brigada u toku izgradnje pruge Brčko-Banovići 1946. godine*, u: *Zbornik radova sa okruglog stola "Sedam decenija pruge Brčko-Banovići"*, održanog u Brčkom, 7. novembra 2016. godine, Brčko 2017, 21-35.

domova kulture duž pruge Banovići-Brčko u mjestima Živinice, Kiseljak, Višća, Dobrnji, Tinji, Ljepunicama i Potpeći.²⁶

Prikaz broja domova kulture i organizovanih priredbi po srezovima sjeveroistočne Bosne u prvoj polovini 1947. godine predstavljen je u slijedećem prilogu:²⁷

Srez/Grad	Bijeljina gr.	Bos. Brod	Brčko	Derventa	Derventa gr.	Doboj	Doboj gr.	Lopare	Maglaj	Modriča	Odžak	Teslić	Tuzla	Zavidovići	Ukupno
Domovi kulture u gradu	1	1	---	---	4	---	4	---	1	1	1	1	---	1	15
Domovi kulture u selu	---	3	1	2	---	2	---	1	---	1	---	---	8	---	18
Priredbi	7	68	6	34	21	35	16	33	4	11	22	29	60	12	358

Prilog 1. Broj domova kulture i organizovanih priredbi u sjeveroistočnoj Bosni u prvoj polovini 1947. godine.

Sredinom 1947. godine u sjeveroistočnoj Bosni radila su 33 doma kulture od čega se 15 ili 45,45% nalazilo u gradskim odborima, a 18 tj. 54,55% na selima. Oni su u prvih šest mjeseci 1947. godine organizovali 358 priredbi. Najveći broj priredbi priređen je u srezovima: bosanskobrodski sa 68 odnosno 19% priredbi i tuzlanski sa 60 tj. 16,76% priredbi.

Ipak, prema navodima u Izvještaju Sreskog narodnog odbora u Tuzli, i dalje veliki broj domova kulture nije bio na zadovoljavajućem nivou. U tuzlanskom srezu prema izvještaju 1947. godine samo dom kulture u Puračiću je zadovoljavao.²⁸

Dom kulture u Tuzli otvoren je tek decembra 1947. godine. Na otvaranju su prisustvovali predstavnici narodnih vlasti, armije i masovnih organizacija, a ispred uprave doma kulture obratio se Marko Lazić koji je istakao značaj doma kulture za grad Tuzlu. U domu kulture se nalazila velika sala za predavanja, čitaonica, biblioteka sa 2.500 knjiga, šahovska sala, razglasna stanica, redakcija lista „Front slobode“ i „Crveni kutić“ italijanskih radnika u tuzlanskom bazenu. Pri domu

26 ATK, SNOT, K-5, f-1, dok. 48420/46, *Omladinski domovi kulture*, Tuzla, 12. septembar 1946; ATK, SNOT, K-5, f-1, dok. 115/46, *Otvoravanje omladinskih kulturnih domova na pogodnim mjestima uz prugu Banovići-Brčko*, Tuzla, 12. septembar 1946.

27 Prilog 1. je napravljen na osnovu podataka koji se nalaze u: ATK, OKNOT, K-23, f-2, dok. 2915/35-71, *Polugodišnji izvještaj o kulturno-prosvjetnom i kulturno-umjetničkom radu 1947. godine*.

28 ATK, SNOT, K-95, f-2, br. 9904/47, *Izvještaj o kulturno-prosvjetnom radu sa podacima u toku mjeseca marta 1947.*, Tuzla, 10. april 1947.

kulture otvoreno je nekoliko sekcija, poput predavačke sekcije, sekcije za kulturno-umjetnički rad i sekcije za društvene igre, čije su se prostorije također nalaze u sastavu doma.²⁹

U proljeće 1948. godine dolazi do intenzivnijeg planiranja i gradnje zadrugnih domova u većem broju srezova sjeveroistočne Bosne. Tako je u gradačaćkom i bosanskošamaćkom srezu predviđena gradnja po 8 zadrugnih domova, a u zvorničkom 10 zadrugnih domova. Kako bi ubrzali izgradnju, pri srezovima, osnovane su Uprave za gradnju zadrugnih domova dok je radnim akcijama za podizanje domova rukovodio Narodni front.³⁰ Zadrugni domovi su služili za održavanje raznih priredbi, predavanja, filmskih predstava, konferencija, analfabetskih tečajeva, čitalačkih grupa, kružoka, seminara itd.³¹ Zadrugni domovi su bile zgrade sastavljene od dva dijela. Jedan dio zgrade bio je predviđen za kulturno-prosvjetni rad, a drugi dio za zadrugu.³²

Iako su djelovali pod partijskom ideologijom, domovi kulture su u velikoj mjeri doprinosili kulturno-prosvjetnom radu i kulturnom uzdizanju stanovništva u sjeveroistočnoj Bosni. Težnja da se domovi kulture naprave ustanovama u kojima će biti koncentrisan sav kulturno-prosvjetni i umjetnički rad jednog mjesta nije u potpunosti uspjela. Ipak, domovi kulture su imali poseban značaj u manjim, seoskim područjima gdje su predstavljali centralne kulturne ustanove oko kojih se odvijao sav kulturno-prosvjetni rad.

Narodni univerziteti i predavačka djelatnost

Narodni univerziteti su bile ustanove koje su radile na političkom prosvjećivanju naroda organizujući predavanja iz raznih oblasti. Država ih je finansirala, a partija određivala program rada. Pored toga, oni su korišteni za održavanje raznih kurseva, naročito za podizanje rukovodilaca kulturnog rada.³³ Narodni univerziteti, kao kulturno-prosvjetne ustanove, počeli su se osnivati još u vrijeme NOB-e.³⁴ Nakon 1945. godine u prvim uputstvima za organizovanje

29 *Front slobode*, Godina V, br. 145, Tuzla, 7. decembar 1947. godine, 3.

30 *Front slobode*, Godina VI, br. 150, Tuzla, 25. januar 1948. godine, 4; *Front slobode*, Godina VI, br. 159, Tuzla, 27. mart 1948. godine, 4.

31 *Oslobođenje*, Godina VI, br. 618, Sarajevo, 17. oktobar 1948. godine, 1.

32 Dio za kulturno-prosvjetni rad se uglavnom sastojao od prostrane sale visine oko 7 metara i površine od 176 kvadratnih metara sa pozornicom od 50 kvadratnih metara. Iznad su se nalazile prostorije za čitaonicu, biblioteka te prostorije za kino kameru i razvijanje filmova. Dio zgrade koji je predviđen za zadrugu sastojao se od dvije prostorije za prodavnicu, dvije prostorije za kancelarije zadruge, prostorije za AFŽ-a, prostorije za omladinu i stan za čuvara. Oko zgrade je predviđena gradnja igrališta, parka i trga što je doprinosilo izgledu mjesta. *Front slobode*, Godina VI, br. 159, Tuzla, 27. mart 1948. godine, 4.

33 B. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, III, 160.

34 Statut univerziteta donešen je decembra 1942. godine više o njemu vidi u: Dušan Nedeljković, *Prosvjetna reforma oslobođilačkog rata i revolucije u Bihaću 1942-43*, u: *Bihaćka republika - zbornik radova*, Beograd 1965, 491-494.

narodnih univerziteta isticano je da svako mjesto koje raspolaže sa srednjom školom i potrebnim brojem predavača mora da ima narodni univerzitet. Radom narodnih univerziteta rukovodio je Prosvjetni odbor preko sekcije za narodne univerzitete dok je redakcijski odbor pri Okrugu nadgledao rad i brinuo o kvalitetu predavanja.³⁵ Na čelu narodnog univerziteta nalazila se uprava koja se sastojala od 5 do 6 aktivnih članova koji su morali biti dobro upućeni u rad univerziteta i koji su morali imati dobre veze sa masovnim organizacijama. U sreskim centrima koji nisu imali uslove za organizovanje narodnih univerziteta trebali su se formirati predavački aktivni koji su imali zadatak da organizuju dolazak predavača sa narodnih univerziteta ili da sami vrše predavački rad služeći se gotovim predavanjima koje su dobijali od narodnih univerziteta.³⁶

Narodni univerziteti su sa predavanjima trebali da postanu narodna škola koja će njegovati naučni i predavački rad. Predavanja su održavana po ciklusima sa 3 do 5 predavanja iz jedne oblasti s tim da su ciklusi morali biti povezani, ali isto tako i obrađivati razna pitanja. Posebna pažnja, prema ocjeni Ministarstva prosvjete Bosne i Hercegovine, posvetila se kvalitetu i načinu izlaganja, ali i prilagođavanju predavanja narodu kako se ne bi desilo da predavač izađe sa nekim "visokonaučnim predavanjima koja niko ne razumije".³⁷ Predavači su ponekad bili i seljaci koji su iznosili svoja dugogodišnja iskustva i postignuća u raznim poljoprivrednim granama.³⁸ Ovisno o potrebama određenog područja predavanja su držali i poljoprivredni stručnjaci, veterinari, liječnici, šumari, pčelari, dok su se teme doticale proljetne obrade zemlje, kontrahiranja industrijskog bilja, čišćenje voćaka, suzbijanje voćnih bolesti i štetočina itd.³⁹ Ipak, teme predavanja su morale biti iz raznih oblasti i u interesu partije i države. Neki od tih naslova bili su: „O fiskulturi“, „Ekonomski razvitak“, „O postanku azbuke“, „Svjetska omladinska nedjelja“, „Drugi kongres Narodne omladine Bosne i Hercegovine“, „Petogodišnji plan“, „O savezu radnika i seljaka“ itd.⁴⁰ Narodni univerziteti su morali da vode svoju radnu knjigu, da stvaraju arhivu predavanja, pomoćnu literaturu i da imaju plan predavanja. Zemaljski narodni univerzitet u Sarajevu je izdavao okvirni plan predavanja kojeg je svaki univerzitet trebao prilagoditi lokalnim prilikama i potrebama. Narodni univerziteti, kako bi povećali broj posjetilaca, su objavljivali prikaze predavanja u štampi.⁴¹

35 ATK, OKNOT, K-19, f-2, dok. 2603/1-4, Sarajevo, 16. juli 1945.

36 ATK, SNOT, K-93, f-1, dok. 60435/46, *Zapisnik konferencije od 20. oktobra 1946. godine*, Tuzla, 30. oktobar 1946.

37 ABiH, MP BiH, K-231, dok. 1001/48, *Materijal sa konferencije po pitanju narodnog prosvjeđivanja*, 1-2. oktobar 1946.

38 Dino Čorić, *Kulturno-prosvjetne prilike u sjeveroistočnoj Bosni (1945-1948)*, Magistarski rad, Tuzla 2015, 67.

39 ATK, SNOT, K-95, f-2, *Poljoprivredna propaganda - održavanje predavanja*, Tuzla, 10. februar 1947.

40 ATK, OKNOT, K-22, f-1, dok. 2817/1-3, *Izveštaj o radu na narodnom prosvjeđivanju 1947*, Gračanica.

41 ATK, SNOT, K-93, f-1, dok. 60435/46, *Zapisnik konferencije od 20. oktobra 1946. godine*, Tuzla, 30. oktobar 1946.

U Bosni i Hercegovini je do sredine 1945. godine djelovalo 18 narodnih univerziteta, koji su za školsku 1944/45. godinu priredili 33 predavanja. Krajem 1945. godine broj narodnih univerziteta u Bosni i Hercegovini se povećao na 23 sa organizovanih 78 predavanja. Prema ovom izvještaju, niti jedan Narodni univerzitet nije postojao u sjeveroistočnoj Bosni.⁴²

U sjeveroistočnoj Bosni u prvim godinama poslije Drugog svjetskog rata djelovalo je nekoliko narodnih univerziteta uglavnom u većim administrativnim centrima. Inicijativu za otvaranje Narodnog univerziteta u Tuzli podnio je dr. Edhem Čamo⁴³, a svečana akademija za otvaranje Univerziteta, organizovana od strane odbora Narodnog univerziteta, održana je 6. jula 1945. godine.⁴⁴ Odbor je istog mjeseca izabrao redakciju i pripremio ciklus predavanja u kojem su predviđena predavanja svake sedmice.⁴⁵ Narodni univerzitet u Bijeljini otvoren je decembra 1945. godine. Na ceremoniji otvaranja bio je prisutan veliki broj stanovništva iz svih slojeva te su tom prilikom održana predavanja „Oktobarska revolucija“ i „Rusija 1918. godine“. Već tokom januara 1946. godine Univerzitet u Bijeljini je okupio dovoljan broj predavača koji su održavali popularna, aktuelna i dobro pripremljena predavanja svakog ponedjeljka naveče.⁴⁶ U Lukavcu je odluka za osnivanje Narodnog univerziteta donešena još 20. februara 1946. godine, a ubrzo je isti i osnovan. Na čelo univerziteta postavljen je Omer Hasanagić, upravitelj fabrike.⁴⁷ Pored ova tri univerziteta u tuzlanskom okrugu djelovao je i Narodni univerzitet u Brčkom. Na ova četiri narodna univerziteta tokom 1946. godine je organizovano 37 predavanja od čega je u Tuzli bilo 23, u Bijeljini 7, u Lukavcu 1 i 6 u Brčkom.⁴⁸ Održana predavanja su, prema ocjeni Prosvjetnog odjeljenja tuzlanskog okruga, bila na zadovoljavajućem nivou, ali su bila nedovoljno popularisana. Od ostalih propusta u radu narodnih univerziteta Prosvjetno odjeljenje ističe da narodni univerziteti nisu stalno radili, da nisu imali plan predavanja, da nije bilo saradnje između narodnih univerziteta, da nije organizovan predavački rad u seoskim područjima i mjestima gdje nema univerziteta.⁴⁹

42 B. Doknić, M. Petrović, I. Hofman, *Kulturna politika Jugoslavije*. Brojni podaci o radu na narodnom prosvjećivanju po svim sektorima rada u DFJ za školsku 1944/45; Izvještaj o narodnom prosvjećivanju u Bosni i Hercegovini za mjesec decembar 1945. godine, 278-281.

43 Muhamed Nuhić, *Kulturno-prosvjetna i informativno-propagandna aktivnost u Tuzli 1944-1945. godine*, u: *Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji*, III, Tuzla 1987, 1026. (dalje: M. Nuhić, *Kulturno-prosvjetna i informativno-propagandna aktivnost u Tuzli 1944-1945*).

44 ATK, OKNOT, K-19, f-2, dok. 2636/1, *Otvorenje Narodnog univerziteta u Tuzli*, Tuzla, 3. juli 1945.

45 ATK, OKNOT, K-19, f-2, dok. 2662/1-4, *Mjesečni izvještaj o narodnom prosvjećivanju*, Tuzla, 19. juli 1945.

46 *Front slobode*, Godina III, br. 45, Tuzla, 31. decembar 1945. godine, 3; ATK, OKNOT, K-20, f-3, dok. 2677/1-2, *Izvještaj o radu prosvjetnog odjeljenja*, Bijeljina, 29. januar 1946.

47 ATK, OKNOT, K-77, dok. 11862 /1-8, *Kulturno prosvjetni i umjetnički rad*, Lukavac, 8. februar 1946; Vidi i: Semir Hadžimusić, *Kultura Lukavca u periodu 1945-1953*, Magistarski rad, Tuzla 2014.

48 ATK, OKNOT, K-23, f-1, dok. 2877/1-2, *Statistički podaci o radu na narodnom prosvjećivanju u toku zimske kampanje*.

49 ATK, SNOT, K-93, f-1, dok. 60435/46, *Zapisnik konferencije od 20. oktobra 1946. godine*, Tuzla, 30. oktobar 1946.

Godine, 1946. predavački rad bio je organiziran na četiri narodna univerziteta i to u Zavidovićima, Tesliću, Modriči i Odžaku. Najbolje uslove za rad narodnih univerziteta u 1946. godini imali su Bosanski Brod, Derventa, Zavidovići, Doboj i Teslić. Jedan od problema bio je da narodni univerziteti nisu imali plan rada, kao ni dobre predavače, te s tim u vezi pravilan rad narodnih univerziteta nije bio moguć. Na tom planu su dobili pomoć od strane Zemaljskog narodnog univerziteta, gdje je odlučeno da tamo gdje nema uslova za redovan i dobar rad narodnih univerziteta, treba u toku zimske kampanje pripremiti niz dobrih predavanja i održati ih povremeno, „ali u ime narodnog univerziteta, ni u kom slučaju ne smije se profilisati“.⁵⁰

Tokom 1947. godine rad narodnih univerziteta bio je aktivniji. Narodni univerziteti su radili u Bijeljini, Brčkom, Doboju, Derventi, Modriči, Tesliću, Tuzli i Zavidovićima. Narodni univerzitet u Tuzli je postojao, ali u datom periodu nije održao niti jedno predavanje. Rad narodnih univerziteta, te broj predavača i slušalaca predstavljen je u slijedećem prilogu.⁵¹

	Predavača	Predavanja	Slušalaca
Bijeljina	5	5	213
Brčko	14	20	7.123
Derventa	8	10	1.560
Doboj	6	6	1.000
Modriča	6	16	1.024
Teslić	10	12	1.300
Zavidovići	5	7	1.500
Ukupno	54	76	13.720

Prilog 2. Rad narodnih univerziteta u prvoj polovini 1947. godine.

Na narodnim univerzitetima u sjeveroistočnoj Bosni su radila ukupno 54 predavača koji su u prvoj polovini 1947. godine održali 76 predavanja na kojim je prisustvovalo 13.720 slušalaca. Najveći broj predavača, predavanja i slušalaca bio je u Brčkom sa 14 predavača, 20 predavanja i 7.123 slušalaca.

50 *Dobojski list*, God. I, br. 4, Doboj, 26. oktobar 1946. godine, 3. U Tešnju je novembra 1946. godini svečano otvoren Radnički dom. Svečanost je otvorio predsjednik Mjesnog sindikalnog vijeća, Muhamed Braković, a potom su o važnosti i značaju otvaranja radničkih domova govorili Kemal Alićehajić, Vojo Banjac i Osman Hrbić. Istog dana je uveče održana i prva priredba. Vidi: *Dobojski list*, God. I, br. 5, Doboj, 9. novembar 1946. godine, 3. Također, tokom novembra 1946. godine na inicijativu Sreskog odbora Narodnog fronta na cijelom području dobojskog sreza otpočelo je prikupljanje novčanih sredstava za gradnju velikog doma kulture u Žepču, koji će predstavljati budući centar i žarište kulturno-prosvjetnog i političkog rada ovog kraja. Vidi: *Dobojski list*, God. I, br. 6, Doboj, 23. novembar 1946. godine, 4.

51 Podaci su sadržani u: ATK, OKNOT, K-23, f-2, dok. 2915/1-72, *Polugodišnji izvještaj o kulturno-prosvjetnom i kulturno-umjetničkom radu 1947. godine*.

Od 1947. godine povećava se broj predavanja i u gradovima koji nisu imali narodne univerzitete, a pokreće se i predavački rad u seoskim područjima. Tako je u tuzlanskom srezu, u radničkim centrima i selima, marta 1947. godine održano 37 predavanja sa temama „Značaj omladinske pruge Šamac-Sarajevo i Stupari-Kladanj“, „Naš petogodišnji privredni plan i dobrovoljni rad naroda“, i „Značaj proljetne sjetve i sijanje kulturnog bilja“.⁵² Prema dostupnim podacima predavački rad po srezovima sjeveroistočne Bosne tokom prve polovine 1947. godine predstavljen je u slijedećem prilogu.⁵³

Srez/Grad	U gradu			U selu		
	Predavača	Predavanja	Slušalaca	Predavača	Predavanja	Slušalaca
Bijeljina grad	20	8	---	1	1	58
Brčko	---	---	---	17	23	1.793
Brčko grad	48	50	7.750	3	3	550
Bos. Brod	14	19	598	33	47	2.450
Derventa	---	---	---	313	525	14.089
Derventa grad	16	19	550	---	---	---
Doboj	---	---	---	105	140	13.262
Doboj grad	30	38	3.441	---	---	---
Gračanica	25	28	1.712	92	94	6.628
Lopare	---	---	---	18	213	11.012
Maglaj	30	50	250	160	160	2.223
Modriča	---	---	---	28	44	2.968
Odžak	7	19	855	34	38	1.498
Vlasenica	8	4	600	---	---	---
Zavidovići	---	---	---	27	79	3.840
Zvornik	7	2	234	11	3	560
Ukupno	205	237	15.990	842	1.370	60.931

Prilog 3. *Predavački rad u sjeveroistočnoj Bosni u prvoj polovini 1947. godine.*

U prvoj polovini 1947. godine u gradovima sjeveroistočne Bosne 205 predavača je održalo 237 predavanja na kojima je prisustvovalo 15.990 slušalaca dok u seoskim područjima 842 predavača su održala 1.370 predavanja na kojima je prisustvovalo 60.931 slušalaca. Od gradova u predavačkom radu se ističe Brčko sa

52 ATK, SNOT, K-95, f-2, *Izveštaj o kulturno-prosvjetnom radu u toku marta 1947*, Tuzla, 10. april 1947.

53 U teslićkom srezu nisu održavana predavanja. Podaci o bijeljinskom i tuzlanskom srezu te gradu Tuzla nisu dostupni autoru ovog rada. Prilog 3. je sastavljen na osnovu podataka koji se nalaze u: ATK, OKNOT, K-23, f-2, dok. 2915/1-72, *Polugodišnji izvještaj o kulturno-prosvjetnom i kulturno-umjetničkom radu 1947. godine.*

48 predavača, 50 predavanja i 7.750 slušalaca dok od srezova ističe se derventski sa 313 predavača, 525 predavanja i 14.089 slušalaca. Izbijanjem sukoba Tito-Staljin, sredinom 1948. godine, na udaru su se našli narodni univerziteti čija predavanja su okarakterisana „izmišljenim“ i potpuno nebitnim, a djelovanje univerziteta je od tada bilo u potpunosti pod kontrolom Agitprop.⁵⁴

Uloga i značaj osnivanja domova kulture i narodnih univerziteta u Tuzli

Domovi kulture

Domovi kulture u Tuzli su ustanove novijeg datuma. Između dva svjetska rata postojali su sokolski dom i hrvatski dom. Oba ova doma kulture razvijala su raznovrsne djelatnosti u duhu namjene, postavljene od strane osnivača. Nakon oslobođenja, izvjesno vrijeme sokolski dom je služio kao omladinski dom i bio gotovo jedina sala prikladna za veće konferencije i skupove.⁵⁵ Tokom mjeseca septembra 1946. godine kulturno-prosvjetno odjeljenje štaba omladinskih radnih brigada u Bukinju namjeravalo je duž pruge da osnuje ili obnovi i uredi više omladinskih domova kulture.⁵⁶ U Kreki je postojala mala i neprikladna sala u fiskulturnom domu, koja je bila jedino mjesto za sastanke i kulturno-umjetničke priredbe. Tokom novembra 1946. godine otpočeli su radovi na dogradnji i izmjeni rasporeda prostorija radničkog doma u Kreki. Bilo je predviđeno proširenje sale, izgradnja pozornice ovalnog oblika, zatim izgradnja čitaonice sa dodatnom prostorijom za kafe pauzu, kao i izgradnjom kino dvorane. Proširenje ovog doma omogućilo je stanovništvu Tuzle i šire, a i radnicima rudnika Kreke jače kulturno-prosvjetno uzdizanje.⁵⁷ Decembra 1947. godine u Tuzli je na svečan način otvoren Dom kulture. Otvaranjem ovog doma prisustvovali su predstavnici narodnih vlasti, armije i masovnih organizacija. Ispred uprave doma, prisutne je pozdravio Marko Lazić, koji je u svom govoru iznio važnost otvaranja ovog doma i tom prilikom je rekao: *Dom kulture, kao i sve naše ustanove, jest demokratska ustanova koja ima isključivo da služi interesima naroda. Dom kulture je institucija u kojoj se vaspitava duh čovjeka. Tu će se široke narodne mase upoznati sa svim našim kulturnim vrijednostima.* Dom kulture u Tuzli je otvoren u jednoj od najljepših zgrada u gradu. U Domu kulture bila su smještena razna kulturno-prosvjetna društva. Dom kulture imao je veliku salu za predavanje, čitaonicu, biblioteku sa 2.500 knjiga, šahovsku salu, razglasnu stanicu i dr. U domu je bila smještena i redakcija lista „Front

54 B. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, III, 138.

55 Derviš Sušić, *Tuzla, prošlost-informacije-perspektive*, Tuzla 196?, 108. (dalje: D. Sušić, *Tuzla*).

56 Tako se u tuzlanskom srezu namjeravalo osnovati domovi kulture u mjestima na Omladinskoj pruzi i to: u Živicama, Kiseljak, Višća i Dobrnja. ATK, SNOT, K-95, f-1, dok. 48420/46, *Omladinski domovi kulture*, Tuzla, 12. septembar 1946.

57 *Front slobode*, God. IV, br. 92, Tuzla, 16. novembar 1946. godine, 5.

Slobode⁵⁸. Od sekcija, koje postoje pri ovom domu, otvorene su: predavačka sekcija, sekcija za kulturno-umjetnički rad i sekcija za društvene igre, čije su se prostorije također nalazile u Domu kulture.⁵⁹

U 1949. godini Dom kulture nije bio korišćen onako kako bi trebao biti. Razglasna stanica, radio tehnička radiona i redakcija „Fronta slobode“ morali su se iseliti iz Doma kulture, jer su njihove prostorije bile stavljene na raspolaganje kulturno-umjetničkom društvu „Mitar Trifunović-Učo“. Osim toga na rad Doma kulture nije obraćana velika pažnja, samovoljno su zauzimate prostorije sala za razna predavanja i sastanke.⁶⁰ Kad se sagleda u cjelini, osnovno područje rada i djelovanja Doma kulture u Tuzli bile se razne amaterske kulturno-umjetničke aktivnosti, organizacija izložbi, književnih večeri, kulturno-umjetničkih programa za djecu i omladinu, filmske predstave, koncerti itd. Međutim, prikazivanjem filmskih predstava i organizovanjem koncerata, kao i prikazivanjem pozorišnih predstava, Dom kulture u Tuzli je u velikoj mjeri doprinio kulturnom razvoju grada Tuzle. Tokom decembra 1951. godine dovršeno je renoviranje Doma kulture u Tuzli. Prostorije su bile okrečene i obojene, a pojedine prostorije bile su adaptirane, kao i dvorište sa igralištem. U zgradi Doma kulture, ostala je Gradska biblioteka i Sresko sindikalno vijeće. U prizemlju Doma kulture bilo je predviđeno otvaranje čitaonice, dok se u nekoliko manjih prostorija predvidio prostor za šah salu. Sala na prvom spratu Doma kulture, koristila se za potrebe Narodnog univerziteta. Također, svoje prostorije u okviru Doma kulture imao je i Klub prosvjetnih i kulturnih radnika, kao i fiskulturna društva „Sloboda“ i „Jedinstvo“.⁶¹ Na ovaj način, Tuzla bi dobila Dom kulture koji će moći u potpunosti odgovarati potrebama kulturnog i zabavnog života stanovništva Tuzle.

Prvog marta 1951. godine počela je gradnja Doma kulture u Kreki. U okviru doma kulture bio je predviđen i bioskop, koji je bi sada bio bolje uređen i sa više sjedišta, nego što je ranije imao.⁶² Velika zgrada doma kulture raspolagala bi sa svim potrebnim prostorijama. Predviđena je i dvorana za priredbe, pozorište i bioskop sa ukupno 1.200 sjedišta. Zgrada bi također imala i prostorije za biblioteku i ostale društvene potrebe, a za sportske igre predviđena je gradnja igrališta u dvorištu doma.⁶³

58 Više o listu “Frontu slobode” vidi: Jasmin Jajčević, Izdavačka djelatnost i mediji u Tuzli 1945-1953, *Baština sjeveroistočne Bosne*, Časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe, br. 6, Tuzla 2014, 188-194; Vitomir Pavlović, “Vodonoše i vitezovi”. *Devet i po decenija tuzlanske štampe. 55 godina “Fronta Slobode”*, Tuzla 2007; Nizara Mušović-Tadić, “Front Slobode” kao istorijski izvor za period novembar 1943. - decembar 1945, *Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, br. 18-19, Separat, Sarajevo 1978/79, 127-145.

59 *Front slobode*, God. V, br. 145, Tuzla, 7. decembar 1947. godine, 3; Jasmin Jajčević, *Kultura Tuzle u periodu 1945-1953*, Magistrski rad, Tuzla 2014, 93. (dalje: J. Jajčević, *Kultura Tuzle*).

60 ATK, fond Gradski narodni odbor Tuzla (dalje: GNOT), K-47, f-1, *Izveštaj o radu Gradskog saveza kulturno-prosvjetnih društava u 1949. godini*.

61 *Oslobođenje*, God. VIII, br. 1600, Sarajevo 14. decembra 1951. godine, 4.

62 *Oslobođenje*, God. VIII, br. 1353, Sarajevo, 27. februar 1951. godine, 3.

63 *Oslobođenje*, God. VIII, br. 1468, Sarajevo, 13. juli 1951. godine, 2.

Narodni univerzitet

Narodni univerzitet u Tuzli osnovan je 6. jula 1945. godine. Na dan otvorenja Narodnog univerziteta, odbor Narodnog univerziteta je priredio svečanu akademiju u znak otvorenja Univerziteta u Tuzli. Narodni univerzitet u Tuzli je odmah poslije otvorenja počeo sa serijom odabranih predavanja, kako u Tuzli, tako i u Okrugu tuzlanskom. Rad Univerziteta je bio u skladu sa uputama koje je dobivao od Ministarstva za prosvjetu.⁶⁴ Tokom 1946. godine Narodni univerzitet u Tuzli održao je 20 predavanja u gradu Tuzli i 50 predavanja po kvartovima.⁶⁵ Tokom mjeseca aprila 1947. godine napisan je izvještaj o kulturno-prosvjetnom radu sa podacima od marta 1947. godine, gdje se navodi da Narodnog univerziteta u Tuzli nema i da nije bilo uslova da postoji. Predavanja su se držala kako u radničkim centrima, tako i u selima. U ovom mjesecu održano je 37 uspješnih predavanja. Teme predavanja bile su: značaj omladinske pruge Šamac-Sarajevo, Stupari-Kladanj, tema o petogodišnjem privrednom planu i dobrovoljnom radu naroda, te teme o značaju proljetne sjetve i sijanju kulturnog bilja.⁶⁶

Međutim, prema polugodišnjem izvještaju o kulturno-prosvjetnom i kulturno-umjetničkom radu od mjeseca jula 1947. godine, stoji da Narodni univerzitet postoji u Tuzli, ali da tokom prvih šest mjeseci 1947. godine, nije dao ni jedno predavanje. Također, u gradu Tuzli održavana su razna predavanja, koja su bila predavački rad Narodnog univerziteta, ali Gradski narodni odbor nije naznačio u ovom izvještaju broj predavača, predavanja i slušaoca, jer nije vodio tačnu evidenciju o radu Narodnog univerziteta.⁶⁷ Svoju predavačku djelatnost u 1949. godini Narodni univerzitet je počeo 5. januara. U prepunoj sali Doma kulture, pred oko 300 posjetilaca, održano je političko predavanje sa temom „O događajima u Kini“.⁶⁸ Rad Narodnog univerziteta pri Gradskom savezu kulturno-prosvjetnih društava, svakim danom se sve više normalizovao. U 1949. godini održano je 19 predavanja, na kojima je bilo oko 3.600 slušaoca. U ovoj godini Narodni univerzitet u Tuzli nije radio od maja do septembra, zbog toga što je sala za predavanje bila zauzeta od strane vojske. Međutim, u posljednjim mjesecima 1949. godine rad na Narodnom univerzitetu, počeo je da se bazira na novoj osnovi. Planirane su teme uglavnom iz oblasti historije i medicine. Jedan od problema u radu na Narodnom univerzitetu bila je nedovoljna posjeta na predavanju.⁶⁹ Da bi se riješio taj problem

64 ATK, OKNOT, K-19, f-2, br. 8007/45, dok. 2636/1, *Otvorenje Narodnog univerziteta u Tuzli*, Tuzla, 3. juli 1945.

65 ATK, SNOT, K-93, dok. 60435/46, *Zapisnik konferencije od 20. oktobra 1946. godine*, Tuzla, 30. oktobar 1946.

66 ATK, SNOT, K-95, f-2, dok. 9904/47, *Izvjestaj o kulturno-prosvjetnom radu sa podacima u toku mjeseca marta 1947. godine*, Tuzla, 10. april 1947.

67 ATK, OKNOT, K-23, br. 3611/47, dok. 2915/1, *Polugodišnji izvještaj o kulturno-prosvjetnom i kulturno-umjetničkom radu*, Tuzla, 18. juli 1947.

68 *Front slobode*, God. VII, br. 193, Tuzla, 8. januar 1949. godine, 3.

69 ATK, GNOT, K-47, f-1, *Izvjestaj o radu Gradskog saveza kulturno-prosvjetnih društava u 1949. godini*.

bilo je potrebno ostvariti što veću koordinaciju u radu sa sindikalnim vijećem i Narodnim frontom u cilju što veće popularizacije predavanja na Narodnom univerzitetu.

Narodni univerzitet u Tuzli je od prvog augusta do 31. decembra 1949. godine održao svega 10 predavanja, na kojima su bila 2.003 posjetioca. Broj aktivnih predavača u ovom periodu bilo je 14.⁷⁰ Za razliku od prošlogodišnjeg rada Narodni univerzitet u Tuzli postigao je vidne rezultate u svom radu u toku prva četiri mjeseca 1950. godine. U prva četiri mjeseca održano je 19 predavanja po sindikalnim podružnicama i osnovnim organizacijama Narodnog fronta. To znači da je u ovoj godini održano više predavanja, nego za čitavu prošlu godinu.

Formirana je i nova uprava, koja je odmah stvorila aktiv od 14 predavača i uglavnom težište svog rada bacila na održavanje predavanja po sindikalnim podružnicama, naseljima i osnovnim organizacijama Narodnog fronta, dok se centralna predavanja nisu održavala radi nedostatka prostorija. Samo u mjesecu martu 1950. godine, od kako su se počela održavati predavanja na ovaj način, održano je 18 predavanja.⁷¹ Međutim, da bi Narodni univerzitet postao istinska tribina žive kulturne djelatnosti u Tuzli, odlučeno je da se proširi njegov rad raznovrsnim sektorima djelatnosti, da se u radu angažuju sve društvene organizacije i svi kulturni radnici.⁷²

Pored Narodnog univerziteta, u 1953. godini počelo je otvaranje i radničkih univerziteta. Otvaranje prvog Radničkog univerziteta planirano je u Kreki, gdje su se završavali radovi na jednom modernom domu kulture.⁷³ Pošto djelatnost Narodnog univerziteta u Tuzli nije mogla da zadovolji potrebe radničke klase, osnovan je 21. aprila 1953. godine u Tuzli, Radnički univerzitet. Radnički univerzitet je predstavljao posebnu instituciju za dopunsko obrazovanje odraslih.⁷⁴ Na osnivačkoj skupštini Radničkog univerziteta u Tuzli prisustvovalo je oko 150 delegata i predstavnika radnih kolektiva, udruženja, sindikalnih organizacija kao i kulturnih i javnih radnika. Prema usvojenom statutu najviši organ Radničkog univerziteta bila je skupština. Za prvog predsjednika skupštine izabran je Radovan Stijačić.⁷⁵ Za rješavanje tekućih pitanja savjet je izabrao Upravni odbor. U prvi savjet Radničkog univerziteta u Tuzli izabrano je 39 članova, u upravni odbor devet

70 ATK, fond Oblasni narodni odbor Tuzla (dalje: OBNOT), K-59, dok. 4395/85, *Polugodišnji izvještaj za Narodni univerzitet u Tuzli za period od 1. 8. do 31. 12. 1949. godine*, Tuzla, 31. januar 1950.

71 *Front slobode*, Godina VIII, br. 254, Tuzla, 26. april 1950. godine, 2.

72 *Front slobode*, Godina X, br. 337, Tuzla, 27. februar 1953. godine, 4.

73 *Front slobode*, Godina X, br. 333, Tuzla, 30. januar 1953. godine, 2. Sredstvima radnika i dobrovoljnim radom rudara novi Dom kulture, svečano je otvoren na Dan rudara 1954. godine, a dato mu je ime Radnički dom „Moša Pijade“. Vidi više: D. Sušić, *Tuzla*, 108-109; J. Jajčević, *Kultura Tuzle*, 95.

74 Grupa autora, *Radnički univerzitet „Mitar Trifunović Učo“*, 20 godina rada (1953-1973), Tuzla 1973, 13. (dalje: G. autora, *Radnički univerzitet*).

75 *Front slobode*, Godina X, br. 345, Tuzla, 30. april 1953. godine, 9.

članova, a u nadzorni odbor pet članova. Za prvog predsjednika Upravnog odbora izabran je Miloš Milaković.⁷⁶

Radnički univerzitet je putem seminara, kurseva i predavanja obavljao najneophodnije dopune u obrazovanju. Prvih godina Univerzitet se izdržavao od članarine preduzeća, ustanova i sindikalnih organizacija.⁷⁷ Kao i u svim drugim institucijama iz oblasti kulture, stručni kadar je i na univerzitetima činio osnovnu pretpostavku za uspješno realizovanje programa kulturno-umjetničke aktivnosti.

Zaključak

Domovi kulture su ustanove koje su se profesionalno bavile organizacijom kulturnih aktivnosti, dok su Narodni univerziteti predstavljali posebne ustanove za obrazovanje odraslih. Domovi kulture su trebali da postanu središte cjelokupnog kulturnog rada određenog mjesta naročito u manjim, seoskim područjima, dok su s druge strane Narodni univerziteti bile ustanove koje su radile na političkom prosvjećivanju naroda organizujući predavanja iz raznih oblasti. Država ih je finansirala, a partija određivala program rada.

Iako su djelovali pod partijskom ideologijom, domovi kulture i narodni univerziteti su u velikoj mjeri doprinosili kulturno-prosvjetnom radu i kulturnom uzdizanju stanovništva u sjeveroistočnoj Bosni. Težnja da se domovi kulture naprave ustanovama u kojima će biti koncentrisan sav kulturno-prosvjetni i umjetnički rad jednog mjesta nije u potpunosti uspjela. Ipak, domovi kulture su imali poseban značaj u manjim, seoskim područjima gdje su predstavljali kulturne ustanove oko kojih se odvijao sav kulturno-prosvjetni rad. Narodni univerziteti kao kulturno-prosvjetne ustanove su trebali da njeguju naučni i predavački rad, te da kroz razna predavanja politički prosvjećuju stanovništvo gradskih i seoskih sredina sjeveroistočne Bosne. U suštini narodni univerziteti su bile narodne škole u kojima su se uglavnom održavala ideološki odgovarajuća predavanja sa raznovrsnim temama i imali su značajnu ulogu u stvaranju „novog“ socijalističkog društva.

Summary

Cultural centers are institutions that professionally deal with the organization of cultural activities, while the People's Universities were special institutions for adult education. Cultural centers were to become the center of the entire cultural work of a certain place, especially in smaller, rural areas, while on the other hand, the People's Universities were institutions that worked on the political enlightenment of the people by organizing lectures in various fields. The state financed them and the party determined the work program.

⁷⁶ G. autora, *Radnički univerzitet*, 15.

⁷⁷ D. Sušić, *Tuzla*, 103-104; J. Jajčević, *Kultura Tuzle*, 96.

Although operating under party ideology, cultural centers and public universities have greatly contributed to cultural and educational work and the cultural upliftment of the population in northeastern Bosnia. The aspiration to create cultural centers with institutions in which all cultural, educational and artistic work of one place will be concentrated has not completely succeeded. Nevertheless, cultural centers had a special significance in smaller, rural areas where they represented the cultural institutions around which all cultural and educational work took place. People's universities, as cultural and educational institutions, were supposed to nurture scientific and lecturing work, and to politically enlighten the population of urban and rural areas of northeastern Bosnia through various lectures. In essence, public universities were public schools in which ideologically appropriate lectures with various topics were held and played a significant role in creating a "new" socialist society.